

Literatura polovičních profesionálů

Zdroje příjmů českých spisovatelů 19. a 20. století ve světle statistického experimentu podle Raymonda Williamse

Pavel Janáček

V letech 1958, respektive 1961 vydal britský literární kritik a sociolog kultury Raymond Williams dvě knihy popisující „dlouhou revoluci“, která v jeho pojetí od konce 18. století proměnila západní civilizaci a zformovala spolu s demokratickou a průmyslovou revolucí situaci, do níž Británie vstupovala na prahu šedesátých let 20. století. V první z knih, *Culture and Society 1780–1950*, popsal Williams na příkladu souvislé linie spisovatelů a myslitelů proměny náhledů na kulturu a umění v tomto období. V druhé, *The Long Revolution*, pak kromě toho analyzoval, jak se na expanzi kulturních kompetencí a činností a na kulturním vzestupu nízkých tříd v posledních dvou stoletích podílely, a také jak se v jejím rámci proměňovaly, vybrané instituce či subjekty sociální komunikace: školství, tisk, publikum – a autoři.¹ Jim je věnována pátá kapitola druhé části knihy, obsahující studii „*Sociální dějiny anglických spisovatelů*“ (WILLIAMS 1982: 230–245). Metodiku i výsledky této studie se dále pokusíme využít ke srovnávací charakteristice české literární kultury 19. a 20. století.²

Raymond Williams nebyl prvním ani jediným literárním vědcem, který na přelomu padesátých a šedesátých let obrátil svůj zájem ke spisovatelům jako sociální skupině a využil za tímto účelem kvantitativních metod historické statistiky. Proměnam vzdělanostní, sociální, ale také geografické struktury autorské veřejnosti i jejímu začlenění do ekonomických vztahů věnoval pozornost již francouzský komparatista a literární sociolog Robert ESCARPIT ve druhé části své *Sociologie de la littérature* (1958).³ Williamsova pozorování se pak v návaznosti na knihu *The Long Revolution* pokusil prohloubit americký badatel Richard D. Altick, jehož studii „*Sociology of Authorship*“ z r. 1962

1) Od celku obou knih (k nimž se navíc těsně váží i později dokončené *Keywords*, 1976), jejich funkce v kontextu Williamsova díla, jejich dobového ohlasu i souvislosti s politickým hnutím tzv. nové levice, jakož i od postavení obou knih v tradici britských cultural studies v našem příspěvku zcela odhlížíme. Autorský a dobový kontext obsáhle ve své monografii zpřístupňuje John Higgins, který v obou knihách spatřuje vyvrcholení třetí fáze intelektuální dráhy Raymonda Williamse, spadající do let 1950–1962 a soustředěné ke vztahům mezi společenskou strukturou a strukturami komunikace (HIGGINS 1999: 46–64). K charakteristice Williamsova antropologického pojetí kultury v zakladatelských pracích o „dlouhé revoluci“ a k jejich vlivu na pozdější cultural studies srov. např. John STOREY (1993: 51–57).

2) Při psaní studie jsme využili podnětů, které zazněly v diskusi nad tezemi příspěvku přednesenými na sympoziu „Autor a peníze. Ekonomické souvislosti spisovatelské profese v české kultuře 19. a 20. století“ konaném v ÚČL AV ČR 17.–18. října 2007; dále připomínek Jiřiny Šmejkalové, Jiřího Trávnicka, Michaela Wögerbauera a Petra Šámala.
3) Cit. dle ESCARPIT 1971.

je přičítán podobně průlomový význam (ALTICK 1962). Na fundamentální data i závěry obou klasiků angloamerické sociologie literatury, Williamse i Alticka, navázaly později další práce o vývoji ostrovní literární kultury (srov. kapitulu „*Jak žijí naši spisovatelé*“ z monografie Malcolma Bradburyho *The Social Context of Modern English Literature – BRADBURY 1972*).

ALTICK ve své předchozí monografii *The English Common Reader* (1957) sledoval utváření literárního publika masového typu s dosud nevídaným zastoupením nízkých tříd, k němuž došlo v průběhu 19. století. V nové studii o autorech ho zajímalo, zda i sociální profil spisovatelstva prošel v tomto období podobně radikální proměnou (odpověď byla negativní – literární profese zůstala v Británii po celé 19. století záležitostí vyšší a zejména střední třídy, disponující přístupem k elitnímu, obvykle vysokoškolskému vzdělání; vpád zástupců tzv. čtvrtého stavu se zde navzdory postupující demokratizaci kultury a rozmachu populární literatury sledované oním masovým publikem nekonal). S pomocí nikoli jedné stručné příručky, ale hned několika dostupných kompendií shromáždil Altick řádově širší soubor dat, než byl ten Williamsův (1100 britských a severoirských autorů z let 1800–1935). Uplatnil na něj jemnější škálu statistických znaků, jen pro střední třídu zavedl například tři podkategorie (nižší střední, střední a vyšší střední) dále diferencované do dvaceti tří profesních skupin. Sledované období rozčlenil Altick do čtyř etap (1800–1835, 1835–1870, 1870–1900, 1900–1935), pozornost věnoval podílu žen mezi spisovateli v jednotlivých etapách (cca 20 %, 16 %, 21 % a 22 %).⁴

Pokud jde o příjmy spisovatelů a o počet těch z nich, kteří byli ve sledovaném období schopni žít se pouze svým perem, postupoval Altick cestou odlišnou od elementární metodiky Raymonda Williamse.⁵ Snaha o přesnější bilancování ekonomické situace jednotlivců vyústila v jeho případě v rezignaci na souhrnné statistické závěry – americký badatel se v individuálních případech nedokázal vyrovnat s překrýváním ani střídáním různých zdrojů příjmů, scházely mu detailní biografické informace. Bez nich mohl v podstatě jen potvrdit základní trend, spočívající v trvale rostoucím počtu profesionálních autorů v britské literární kultuře 19. a počátku 20. století. Nejobvyklejšími zaměstnáními spisovatelů mimo oblast literatury byla podle něj zaměstnání v oblasti církevního života, advokacie, úřadů, divadelního, výtvarného a hudebního umění, pedagogiky a lékařství.⁶ Klesající vliv církve jako instituce, která až do poloviny 19. století subvencovala anglickou literární produkci největší měrou, nahradila v pozdější době akademická zaměstnání ve vědě a výuce – v poslední ze čtyř uvedených etap (1900–1935) již celá polovina autorů výdělečně činných mimo systém literatury nalezla údajně zdroj svých příjmů prá-

4) Srovnáním víceméně konstantního počtu spisovatelek uváděných v autoritativních literárněhistorických kompendiích s průběžně se zvyšujícím počtem literárně činných žen, o němž podávají zprávu výsledky sčítání lidu, nabídl mimochodem Richard D. Altick podpůrný argument pro přítomnost genderového filtru v procesech formování kánonu.

5) Materiál prezentovaný ve studii z r. 1962 shromažďoval R. D. Altick podle svých slov již v době práce na monografii o proměnách čtenáře, Williamsova studie z knihy *The Long Revolution* posloužila spíše jako záminka k jeho publikování, nikoli podnět k jeho vzniku.

6) Podle Altickových výpočtů vykonávalo takováto zaměstnání po některou část života v prvním období (1800–1835) více než 25 %, v druhém období (1835–1870) více než 40 %, v třetím období (1870–1900) více než 27 % a v posledním, čtvrtém období (1900–1935) více než 20 % britských autorů.

vě zde. Srovnatelnou váhu měla přitom žurnalistika, kterou Altick i pro 19. století chápe jako profesi mimoliterární, byť stojící beletristice a kritice nejbliže.

Na rozdíl od Altickových pozorování, která neumožňují ekonomickou situaci autorů statisticky kvantifikovat, nabízí studie Raymonda Williamse robustní metodiku, jež je snadno adaptovatelná i na český kulturní materiál. Jako svůj jediný předpoklad vyžaduje tato metodika dostupnost rozsáhlého a relativně vyrovnaného souboru nejdůležitějších biografických dat, zobrazujících s dostatečnou konzistencí též oblast zaměstnání, sociálního postavení a ekonomických aktivit. Jsou-li tyto informace k dispozici, nabízí Williamsova klasifikace zdrojů příjmů jednoduše poměřitelný a sumarizovatelný materiál. Nevyžaduje vzájemné převody ekonomických veličin z různých dob či regionů ani podrobnou analýzu ekonomických bilancí jednotlivců či domácností a zachovává si svou výpovědní hodnotu navzdory postupným transformacím literární kultury i ekonomických mechanismů, které jsou v ní využívány k financování literární produkce. Podnětný je i způsob, jímž Williams definuje příjmy z literární profese. Právě ten dává podle našeho mínění možnost interpretovat výsledná statistická data vzhledem k otázce ekonomické soběstačnosti literárního systému.

I. Předpoklady: zprostředkující role kánonu, soběstačnost literárního systému a pojetí profesionality

Postupy Raymonda Williamse při sběru a vyhodnocování pramenného materiálu přesně neznáme. Rovněž nejsme schopni porovnat strukturu kanonické formace, již odráží Williamsův pokus, s tou kanonickou formací, ze které vychází pokus náš. Tento deficit a z něj vyplývající limity pro platnost komparativních pozorování je třeba mít při četbě stati stále na mysli – i proto ji také označujeme za experiment. Před provedením vlastního statistického pokusu pokládáme za potřebné shrnout jeho hlavní předpoklady, byť je jejich objasnění v rozptýlené podobě obsaženo i v dalším textu.

Za prvé, výsledky našeho experimentu principiálně odpovídají jen tomu obrazu české literární kultury 19. a 20. století, z něhož čerpáme seznam jmen modelujících autorskou veřejnost, a nikoli české literární kultuře jako takové, přestože pro jednoduchost budeme tento rozdíl v dalším výkladu formulačně stírat. Žádná kanonická reprezentace literatury, popsaná rejstříkem postav sestaveným podle určitých výběrových pravidel a určitých tradic hodnotících soudů, přirozeně není totožná s literaturou jako takovou. I výsledky našeho experimentu tím pádem vypovídají o české literární kultuře jen v té míře, jak o ní vypovídá příslušný kánon. Pokud by byl výchozí obraz české literatury konstruován zásadně jinak, zřejmě by jinak vypadaly i výsledky statistického pokusu. Představme si pro názornost, že by takový obraz zahrnoval pouze autorky, nikoli jejich mužské kolegy; že by z něj byli vyloučeni básníci, takže by celou českou literaturu moderní doby tvořili jen prozaikové; že by ze spisovatelů a spisovatelek druhé poloviny 20. století byli ve výběru ponecháni pouze ti, kdo byli členy KSČ (nebo naopak ti, kdo nikdy v KSČ nebyli). Šlo by jistě o kanonické formace „nepřirozené“ a z hlediska vědecky koncipované literární historie posledního století nepřijatelné, o to snáze si však dokážeme představit jejich dopad na výsledky experimentu (u prozaiků lze intuitivně očekávat vyšší podíl příjmů z literárního trhu, u žen men-

ší podíl příjmů ze zaměstnání, u členů KSČ snazší přístup k ekonomickým zdrojům atp.). Na principiální úrovni je tedy nutno předpokládat různé výsledky pokusu pro různé dějepisné příručky či kompendia, přesněji pro jimi definované modely autorské veřejnosti. Otázkou je, jak zásadně by se tyto výsledky lišily u existujících příruček a kompendií, u nichž můžeme předpokládat spíše to, že operují uvnitř jedné představy o literatuře, než že nabízejí představy diametrálně odlišné.⁷ U dvou rysů této obecné kanonické formace můžeme dopady na statistický obraz sledovaných jevů předpokládat: je to omezení na českojazyčnou literární produkci a dále soustředění na vybrané projevy umělecké literatury. Lze očekávat, že zahrnutí latinské, francouzské, italské či německé literární komunikace do teritoriálně vymezené české literatury by zvýšilo podíl autorské činnosti financované z nezávislých kapitálových zdrojů atd. Dokážeme podobně odhadnout, jak by se výsledky experimentu lišily, pokud by zvolený model zahrnul i autory populární či triviální beletrie? Vzhledem ke komerčnímu režimu, v němž by podle našich očekávání měli takoví spisovatelé pracovat, můžeme na nejobecnější úrovni očekávat posun statistického obrazu směrem k větší profesionalizaci literární činnosti, k většímu počtu literátů žijících ve svobodném povolání, kariér zajišťovaných pouze prostředky z literárního trhu. Naše zatímní povědomí o životních osudech autorů populární či triviální literatury nicméně na druhé straně naznačuje, že by pravděpodobně šlo o posun velmi malý až nezatelný (externí, „neliterární“ zaměstnání měla v českých podmínkách i většina autorů tohoto zařazení). Skutečnou odchylku by ovšem mohlo změřit jen opakování experimentu na různých výchozích příručkách či kompendiích.

Za druhé, základní veličinou, které se pokoušíme v této studii přiblížit, je míra ekonomické soběstačnosti literárního systému v české kultuře 19. a 20. století. Ptáme se tedy na to, do jaké míry byla česká literatura schopna, obrazně řečeno, vydělat si sama na sebe (resp. na své spisovatele), jaká část literární produkce byla u nás kryta příjmy z výsledků vlastní literární práce nebo příjmy z obslužných zaměstnání uvnitř literárního systému. Za příjmy plynoucí z výsledků literární práce nepokládáme, což je důležité, jen příjmy dosahované na literárním trhu a zajišťované institutem autorského honoráře v jeho nejrůznějších podobách, ale i příjmy dosahované prostřednictvím institutů individuálního, korporátního či státního mecenátu (včetně literárních stipendií a cen). Jde sice o různé vztahy, v prvním případě o vztah autora k anonymnímu a hromadnému publiku, zprostředkovaný trhem, v druhém případě o vztah dvou individuálních subjektů, autora a donátora, jímž vedle soukromé osoby může podle sledované koncepce být i nadace, spolek či jiná podobná organizace občanské společnosti nebo státu. Co si obstarává čtenář skrze literární trh, je určité vědění nebo estetický zážitek, zatímco v druhém případě donátor či mecenáš získává za svoji investici společenskou prestiž nebo jinou morální hodnotu. Vzdor těmto rozdílům je nicméně oběma vztahům

7) Zřejmě jen pro období 1948–1989 s jeho produkcí ideologicky vyhraněných literárněhistorických obrazů a bezprecedentním rozdělením oficiální a neoficiální literární kultury bychom našli příručky natolik odlišné, že by poskytly zásadně odlišný statistický obraz. Představme si srovnávací výpočet založený na jedné straně na příručce Jiřího Holého, z níž vycházíme pro náš pokus, na druhé straně třeba na *Nástinu poválečné české literatury* od Vítězslava Ržounka. Ani potenciální rozdíly mezi kánonem založeným široce koncipovanými *Stručnými dějinami literatury české* Arna Nováka a tzv. akademickými *Dějiny české literatury* nelze ovšem podceňovat.

společný princip směny symbolických hodnot vznikajících uvnitř literárního systému podle jeho specifických kritérií za hodnoty ekonomické. Nebývá pravidlem tyto dvě formy směny konceptuálně spojovat, spíše naopak – již citovaný Robert Escarpit příjmy z mecenátu vnímal spolu s příjmy z vlastního kapitálu jako ekonomické zdroje vnější, vnitřní zdroj pro něj představovaly pouze autorské honoráře (jež se tak obecně jeví jako jeden ze základních atributů moderní literární kultury). Pozornost badatelů zabývajících se dějinami autorství v západních literárních kulturách se ve shodě s tím soustřeďuje na kulturní, právní a ekonomické podmínky i na literární konsekvence zrodu a uplatnění tzv. profesionálního autora – toho, který pracuje pro literární trh a odtud čerpá svou ekonomickou odměnu i svou nezávislost na společenských autoritách. I náš experiment nabízí jistou informaci o místě tohoto historického typu v moderní české literární kultuře, vzhledem k otázce ekonomické soběstačnosti literárního systému je to však linie vedlejší.

Za třetí, pojem profesionality neužíváme ve vztahu ke spisovatelům ve významu, který by měl cokoli společného se schopností tvořit literární hodnoty ve smyslu estetických či uměleckých norem. Profesionalitou označujeme stav, kdy je literární práce současně i hlavní ekonomickou činností autora – na rozdíl od situace amatérismu, kdy je literární práce vykonávána vedle jiného autorova povolání, a to obvykle na vrub jeho ekonomického výnosu. Abychom zabránili kontaminaci významově blízkých slov „povolání“ a „zaměstnání“, upravujeme klasifikační škálu užitou Raymondem Williamsem tak, že anglické „vocation“ či „vocational“ překládáme jako příjmy z literární „profese“, nikoli „povolání“, jak by zněl překlad doslovný. Příslušná statistika vypovídá nejen o tom, jaké ekonomické zdroje pro krytí literární produkce jsou k dispozici či jaké jejich pořadí je typické v té či oné době, ale také o tom, zda a v jaké míře umožňuje příslušná literární kultura profesionalizaci literární činnosti v uvedeném slova smyslu.

II. Sociální dějiny anglických spisovatelů: zdroje příjmů

Teoretické otázky, dotýkající se vzájemné podmíněnosti sociálního, kulturního a ekonomického prostředí a literární tvorby, ponechal Raymond Williams ve své studii stranou. Namísto nich podal stručný, o statistická pozorování opřený nárys, jak se od počátku novověku po polovinu 20. století proměňovala sociální pozice a typ anglického spisovatele z hlediska tří ukazatelů: společenského původu, vzdělanostní průpravy a zdroje živobytí. Do statistiky zahrnul Williams 321 autorů narozených v období 1470–1920; jejich seznam součástí studie není, z příkladů i výkladu je však zřejmé, že se jedná o spisovatele v širokém slova smyslu, tedy nejen básníky, prozaiky nebo dramatiky, ale také filozofy, kritiky a vědce, jejichž činnost spadá v tom či onom období do kontextu literárních dějin tak, jak jim dnes rozumí literární historiografie nebo vzdělávací praxe. Problém reprezentativnosti vzorku, který sám označuje za klíčový, vyřešil Williams tím, že se opřel o rejstřík k oxfordskému *Úvodu do anglické literatury*⁸ – vzorek je tedy dán okruhem jmen, o nichž pojednává stručná literárněhistorická

8) Ačkoli Williams neuvádí přesný bibliografický údaj, jde zjevně o stručný nástin dějin anglické literatury od jejich počátků po druhou světovou válku od Johna Mulgana a D. M. Davina *An Introduction to English Literature* (Oxford 1947, 1952).

příručka standardizujícího určení, a jako takový reprezentuje určitý dobový kánon anglické literatury.

Každou ze tří sledovaných sociálních charakteristik popsal Williams škálou typických hodnot. Pokud se týče sociálního původu, zařadil každého autora podle statusu jeho orientační rodiny (tj. rodiny, v níž vyrůstal) k jednomu z osmi typů sahajících od původu aristokratického k dělnickému. Vzdělanostní průpravu spisovatele podobně schematicky označil čtyřmi typy základního či středního vzdělání a dvěma typy vzdělání univerzitního (Oxbridge – ostatní univerzity). Životopisné údaje potřebné pro tyto klasifikace získal Williams z další standardní příručky, z biografické encyklopedie osobností britských dějin *Dictionary of National Biography*⁹, doplněné v případě nutnosti o prameny dílčí. Pro naše účely je vzhledem k sledované problematice důležitá až třetí ze sledovaných sociálních charakteristik: tzv. metoda živobyť (method of living). Pod ní Williams sleduje hlavní zdroj příjmu, sloužící ke krytí životních nákladů spisovatele. Bez většího teoretického rozboru, jehož absence je výrazným rysem studie a který zde nahrazujeme vlastními dedukcemi či úvahami o konsekvencích zvolené metodiky, klasifikuje autor tři takové zdroje: z nezávislé existence (independent; majetek zděděný či jinak osvojený bez souvislosti s literární činností), ze zaměstnání (employed; rozumí se zaměstnání v jiné oblasti, než je ta, pro niž je spisovatel znám) a z literárního povolání či profese (vocational; hlavní příjem z práce v té oblasti, pro niž je spisovatel znám). Případy překrývání zdrojů, časté údajně u druhého a třetího typu, jsou „tolerovány“ (WILLIAMS 1982: 231; bližší objasnění chybí), hraničním případům je ve výkladu věnována speciální pozornost. Jako pramen pro klasifikaci hlavního zdroje příjmu slouží opět na prvním místě biografická encyklopedie. Co se tedy statisticky zkoumá a interpretuje, je základní tendence finančního zabezpečení autorské činnosti, ten její zdroj, který se jako nejdůležitější promítl do schematizovaných biografii spisovatelů, nikoli přesný poměr či rozsah různých zdrojů příjmů, potenciálně zjistitelný jen z detailní rekonstrukce osobního účetnictví.¹⁰

Ve vymezení Raymonda Williamse má literární profese, jak bylo již řečeno, širší význam než pojem tzv. profesionálního autora. Rozdíl mezi literární profesí a jiným zaměstnáním vypovídá zde – řečeno našimi slovy – o tom, zda autor nalézá ekonomické zdroje uvnitř či vně literárního systému, a to bez ohledu na to, zda se tak děje na základě tržní směny nebo jiných institucí. Zaopatření, subvence, dary či sinekury, zařaditelné pod kategorii mecenátu či patronátu, jsou tedy v tomto pohledu rovněž klasifikovány jako příjmy z literární profese, neboť si je autor zasloužil svým literárním výkonem. Příjmem z literární profese bude disponovat rovněž představitel univerzity či církve, jsou-li jeho oborem učená nebo teologická pojednání – zde zaměstnání

9) První vydání *Dictionary of National Biography* vyšlo v letech 1885–1900 v 63 svazcích; po celé dvacáté století následovala řada dodatků, zahrnujících nově zemřelé osoby.

10) Tak je například zřejmé, že ekonomická situace autora soustavně zaměstnaného v neliterárním povolání v sobě obvykle zahrnuje i určitý překryv příjmů z literární profese – nějakých, byť třeba absolutně nedůležitých příjmů tohoto druhu pravděpodobně dosahovala či dosahuje většina spisovatelů zmiňovaných v kompendiích národních literatur. Williamsova metodika nezobrazuje ani jiné vzájemné překryvy zdrojů příjmů. Předpokládá zároveň, že situace autora, který si zachovává své souběžné občanské zaměstnání z psychologických, respektive jiných než ekonomických příčin, je výjimečná.

odpovídá žánru, pro nějž je autor znám. Příjmem z literární profese bude dále příjem z autorské činnosti vykonávané v tzv. svobodném povolání i příjem ze zaměstnání, vykonávaného uvnitř dobového literárního systému (nakladatelství, časopisy). Kapacitu zdrojů plynoucích z literární profese lze podle nás při této definici vztáhnout k ekonomické soběstačnosti literárního systému jako celku.

Williamsův pokus pokrývá čtyři a půl století. Ta jsou dále rozdělena po padesáti letech, přičemž mezníky této umělé periodizace byly voleny tak, aby se navzdory své pravidelnosti co nejvíce setkávaly s proměnami anglické literární kultury (1480–1530, 1530–1580, 1580–1630 ... 1830–1880, 1880–1930). O příslušnosti spisovatele k období rozhoduje, kdy dosáhl deseti let věku: nejstarší z autorů, podle nichž je příslušné období ve Williamsově studii charakterizováno, se tedy narodili deset let před jeho dolní hranicí, nejmladší deset let před hranicí horní. Posun právě o deset let zvolil britský teoretik s ohledem na tematiku školní docházky. Z hlediska nástupu literárních aktivit, které jediné, vzhledem ke zkoumané problematice, z jeho výzkumu zajímají i nás, jde o mezník předčasný. Obvyklému nástupu literární kariéry by jistě odpovídal spíše posun o dvojnásobek, tedy o dvacet let. Oba tyto faktory je třeba mít na mysli při promítání výsledků, k nimž Williams ve své historické statistice dospěl, do prostoru literární tvorby – tak například údaje pro období 1530–1580 odpovídají autorům narozeným v letech 1520 až 1570, jejichž literární aktivity začínají ovšem kolem r. 1540 a vrcholí až v prvních dekadách 17. století (v uvedeném příkladě jde tedy o období divadla alžbětinského, zahrnující ještě celé působení Shakespearovo).

Studie Raymonda Williamse postihuje základní trendy a komponenty sociální situace spisovatelů období za období, nabízí jen částečnou matematickou analýzu a už vůbec ne grafickou prezentaci statistických dat. Kompletní soubor informací týkajících se tří potenciálních zdrojů příjmů v devíti padesátiletých etapách vyžaduje znát 27, respektive 36 (včetně celkových počtů spisovatelů reprezentujících jednotlivá období) číselných položek. Z nich Williams ve své studii přesně uvádí jen 19 (28). Osm položek chybí, respektive nedá se z ostatních dopočítat. Nahrazeny jsou kvalitativním vyjádřením o poměru mezi zdrojem příjmu ze zaměstnání a z literární profese nebo slovním opisem změny váhy těchto zdrojů. Pro potřeby našeho srovnání s literární kulturou českou jsme tato místa extrapolovali číselnými údaji, odhadnutými podle slovního vyjádření.¹¹

Celý soubor dat vypsanych či rekonstruovaných z Williamsovy studie, přibližné literárněhistorické přiřazení jednotlivých padesátiletých etap i místa naší extrapolace chybějících číselných údajů prezentuje tabulka 1 a na ni navazující diagramy. Graf 1 zachycuje poměr tří klasifikovaných zdrojů příjmu v časové dynamice podle období, graf

11) Poslední tři období svého výzkumu popsal Williams v úplnosti. V předchozím období 1780–1830 uvádí přesně jen dva číselné údaje ze čtyř: vedle celkového počtu zahrnutých spisovatelů (57) je to počet osob žijících z nezávislého příjmu. Ten činí 9. Pokud jde o počet autorů žijících se literární profesí, zdůrazňuje Williams obecně lepší se podmínky na literárním trhu, vznik nových časopiseckých tribun i žánrů žurnalistického psaní. O počtu autorů, kterým tyto podmínky umožňovaly etablovat se jako profesionálové v oblasti literatury, se vyjadřuje opisem: bylo jich prý „mnohem více“; osob vydělávajících si na živobytí v neliterárních zaměstnáních bylo pak „daleko méně“. Tyto opisy jsme nahradili číselnou konkretizací v poměru 3 : 1 (36 osob s příjmy z literární profese, 12 osob s příjmy z mimoliterárních zaměstnání).

2 jejich sumární poměr za celou epochu, již studie britského teoretika pokrývá. Závěry lze na základě těchto diagramů činit přirozeně jen s velkou opatrností. Limitů své (i každé podobné) studie si byl vědom sám autor: „*Vypovídací hodnota celého pokusu je pochopitelně omezená a měla by být přezkoušena delším a rozsáhlejším výzkumem. Navzdory tomu pokládám výsledky za zajímavé, byť by nám pouze potvrdily obecný dojem, který o spisovatelích toho kterého období máme odjinud*“ (WILLIAMS 1982: 239). S rizikem všech možných výhrad, platných i pro náš následující pokus s českým historickým materiálem, můžeme nad grafy 1 a 2 formulovat následující pozorování:

Za prvé, nemalá část autorského výkonu je v anglické literární kultuře epochy novověku kryta privátním kapitálem. V průměru za všechna období je mezi anglickými spisovateli 14 % „rentiérů“, jež vlastnictví dostatečného kapitálu zbavuje závislosti jak na příjmech z literární práce, tak z neliterárního zaměstnání. Podíl nezávislého zdroje, to jest financování literární činnosti na vrub kapitálu a jeho výnosu, není sice přímo konstantní, nicméně od 18. století kolísá okolo 10 %, s patrnou tendencí k dalšímu poklesu až v průběhu století dvacátého (závislost na proměnách sociální struktury společnosti i etablování nových vrstev, z nichž se rekrutují kanoničtí autoři, je zde mimo pochybnost).

Za druhé, sám literární systém je s to v anglickém kontextu vyprodukovat většínu ekonomických zdrojů, zabezpečujících autorskou existenci. V celkovém průměru za 15. až 20. století jde téměř o 61 % potřebných finančních zdrojů. Přesně čtvrtina zdrojů, tedy 25 %, je v tomto dlouhém období zajišťována zvenčí literárního systému; autoři si je obstarávají zaměstnáním, které nesouvisí s jejich spisovatelskou prací.

Za třetí, při víceméně konstantní váze kapitálových zdrojů je to právě poměr zdrojů získávaných prací uvnitř a vně literárního systému (zaměstnání – literární profese), který se historicky mění. Od 18. století, tedy od počátku Williamsovy „dlouhé revoluce“, má tato změna jednoznačný průběh: role příjmů realizovaných uvnitř literárního systému rychle sílí až téměř k 90 % v polovině 20. století; role neliterárního zaměstnání úměrně tomu padá k hranici nevýznamnosti (okolo 6 % v polovině 20. století).¹²

Zatímco grafy 1 a 2 prezentují celý historický záběr Williamsova pokusu, grafy 3 a 4 představují jejich analogii pouze pro období tzv. dlouhé revoluce, které budeme dále porovnávat s českou literární kulturou a její reakcí na modernizační procesy. Graf 3 pouze osamostatňuje příslušnou část dat z grafu 1, graf 4 nově shrnuje váhy jednotlivých zdrojů krytí literární produkce za izolované období od poloviny 18. do poloviny 20. století. Výsledný obraz ekonomické situace anglického spisovatelstva moderní doby se od širšího historického nárysu odchyluje zejména tím, že vyostřuje tendenci k maximální soběstačnosti literárního systému. Podíl příjmů z literární profese stoupá v průměru za období 1730–1930 k 71 %, podíl příjmů z neliterárního zaměstnání klesá pod 18 %. Poměrně silný zůstává zdroj privátního bohatství: nezávislé existence si v tomto období stále ještě dopřává téměř 12 % spisovatelů.

12) Překvapivě vysoká váha příjmů z literární profese v předchozích stoletích je ovlivněna definicí této kategorie ve studii Raymonda Williama a charakterem toho, co všechno v této době počítáme do literatury. Kromě prolínání literárních institucí s církevními a univerzitními je ovšem již v raném novověku dána i rozvojem vydavatelského a velmi významného divadelního trhu (jeho role je zřejmá např. na údajích z alžbětinského období).

Tyto základní obrysy ekonomického postavení moderního anglického spisovatele potvrzuje v návaznosti na Williamse (i Alticka) také Malcolm Bradbury: „*Nejobvyklejší představou spisovatele je v Anglii podobně jako ve většině ostatních západních zemí představa svobodného činitele, jemuž příjmy buď z prodeje jeho děl, nebo z učících forem patronátu umožňují věnovat veškerý čas svého života literární tvorbě. V naší společnosti a století platí, že většina spisovatelů začíná s psaním brzy a pojímá je jako poslání nebo kariéru. Jejich obvyklým přáním je, aby byli při rozvíjení své práce co nejméně rušeni jinými povinnostmi. A ačkoli je ve skutečnosti poměrně hodně z naší literatury produkováno lidmi, kteří píšou nahodile nebo příležitostně, stále tíhneme k ideálu spisovatele jako nezávislé osobnosti, která se literatuře věnuje výhradně a na plný úvazek. Takový stav není ekonomicky možný ve všech společnostech, ale Anglie v průběhu posledních dvou století uživila velké množství spisovatelů, kteří se mohli psaní věnovat jako svému jedinému zaměstnání a učinit z něj základ svého životního stylu. Nebylo to tak, že by všechny uživil přímo trh; nemalá část jich jak v minulém, tak v tom našem [tj. dvacátém, pozn. PJ] století žila z vlastních nezávislých příjmů“ (BRADBURY 1972: 144).*

III. Metodika aplikovaná na materiál české literární kultury

Pro účely aplikace na český historický materiál jsme experiment časově zúžili na období od raného obrození do r. 1989. Pokud jde o výběr autorů, uchýlili jsme se k příručce obdobného účelu, záběru a rozsahu, jako byla ta, jejíž rejstřík využil Raymond Williams, totiž k středoškolskému kompendiu Jana LEHÁRA, Alexandra STICHA, Jaroslavy JANÁČKOVÉ a Jiřího HOLÉHO *Česká literatura od počátků k dnešku* (1998, od části *Rané obrození* do konce). Ve výsledku sestává náš modelový soubor z více než 350 spisovatelů jazykově pojaté české literatury včetně filozofů, historiků, esejistů, kteří jsou v této příručce uvedeni s daty narození a úmrtí (rané obrození, 19. století) nebo alespoň výraznější zmínkou v těch částech knihy, kde se data u jmen systematicky neuvádějí (20. století).¹³ Rozsahem jsou oba vzorky, anglický a český, srovnatelné, náš ovšem pokrývá jenom polovinu z celkové doby, jíž se věnuje anglická studie. V časové oblasti, kde se oba pokusy překrývají, je tím pádem hustota našeho modelu více než dvojnásobná (a zobrazuje přitom literární kulturu s mnohem menším počtem participujících autorů i dalších subjektů než model Williamsův). Jako hlavní pramen biografických dat jsme použili *Lexikon české literatury* a *Slovník českých spisovatelů od r. 1945* (včetně jeho rozšířeného a aktualizovaného internetového vydání¹⁴), jako doplňkový pramen výkladovou slovníkovou příručku *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století*, dále stručný *Slovník českých spisovatelů* z nakladatelství Libri a v ojedinělých případech i dílčí nespécifikované zdroje monografické.

Detailní otázky klasifikace hlavních zdrojů příjmu jsme vyřešili následující konkretizací Williamsovy metodiky: ekonomickou kapacitu každého autora jsme v očekávání časté situace překrývání zejména zdrojů ze zaměstnání a z literární profese

13) Nejstarším zahrnutým autorem je Gelasius Dobner (viz zde pozn. 17), nejmladším Petr Placák. Z autorů konce 20. století jsme do vzorku zahrnuli jen ty, kteří knižně debutovali do konce r. 1989.

14) *Slovník české literatury po r. 1945*. Red. M. Příbáň a kol. [on-line]. 2008. Dostupné z <http://www.slovníkceskeliteratury.cz>.

a ve snaze nalézt jednoduchý mechanismus, jak toto překrývání tolerovat, vyjádřili hodnotou 2. Tu jsme v každém individuálním případě přiřadili jednomu klasifikovanému zdroji nebo schematicky rozdělili mezi dva i více zdrojů, pokud se v literární kariéře příslušného spisovatele střídala období závislé a nezávislé existence nebo když biografické prameny indikují jeho existenční zajištění ze strany rodičů, popřípadě významné majetkové zázemí získané dědictvím, sňatkem apod. Zdroje o váze nižší než čtvrtina celkové kapacity jsme pomíjeli, při rozdělování individuální kapacity mezi jednotlivé zdroje jsme postupovali po diskrétních částech celkové kapacity o nominální velikosti 0,5 (celkové rozložení mezi tři zdroje může tedy být například 0 : 2 : 0 – 0 : 1 : 1 – 1,5 : 0 : 0,5 – 1 : 0,5 : 0,5 atp.). Ohled jsme brali pouze na zdroje příjmů v tom úseku života, kdy autor veřejně působil jako literát, tedy od počátku jeho literárních aktivit dále (přihlížíme tedy k okamžiku literárního debutu, a to i v médiích neoficiálního literárního oběhu). Pokud literární aktivity autora vyhasly záhy, odhlédli jsme od jeho ekonomických aktivit pozdějších. Statut ženy v domácnosti jsme v 19. století oceňovali jako závislý zdroj příjmu (zaměstnání), ve druhé polovině 20. století s přihlédnutím k dalším souvislostem v literární kariéře autorky spíše jako nezávislý (literární profese). Realita českého literárního života druhé poloviny 20. století si vynutila rozhodnout i specifické otázky související s politickou cenzurou a mocenskou represí literárního života. Na tu část kariéry, kterou autoři strávili v exilu, nebereme ve statistice ohled, neboť souvisela s jiným ekonomickým prostředím, než o kterém vypovídá náš pokus. Pobyť ve vězení, pokud ho biografické charakteristiky indikují, klasifikujeme jako zdroj příjmu ze zaměstnání. Taktéž invalidní důchod počítáme jako závislý příjem, starobní penzi započítáváme podle převažujícího zdroje příjmů v aktivním věku. Ekonomickým aktivitám a sociálnímu postavení po r. 1989 nevěnujeme pozornost, byť kariéra dotyčného autora pokračovala i po tomto roce. Celý pokus, odhlédneme-li od zvoleného kánonu a jeho zprostředkující role, vypovídá o jazykově české literární kultuře od počátků tzv. národního obrození do zániku socialistické kultury na sklonku osmdesátých let 20. století.¹⁵

15) Uvedme několik příkladů schematického přiřazení zdrojů příjmů u zahrnutých autorů: u Františka Palackého vyjadřuje poměr 0 : 1 : 1 šťastnou osobní situaci zemského historika, jenž se přiženil do movité společnosti; od kratšího období, kdy se živil jako vychovatel, se odhlíží. U Boženy Němcové hodnoty 1 : 1 : 0 naznačují situaci vdané ženy 19. století bez zděděného majetkového zabezpečení, živící v některých obdobích ze svých honorářů nebo z darů svých mecenášů rodinu. U Karla Havlíčka znamenají hodnoty 1 : 1 : 0 situaci muže, který se před nástupem žurnalistické (a vydavatelské) dráhy živil jako vychovatel a v konfinaci požíval jistou formu státního důchodu (vnímat tyto prostředky jako specifickou formu honoráře za Havlíčkovu žurnalistické působení by znamenalo přílišnou ironii). U Karla Sabiny znamenají hodnoty 0 : 2 : 0 situaci žurnalisty a literáta bez jiného zaměstnání či majetku; období věznění se vzhledem k délce autorovy literární kariéry pomíjí. U sester Rottových (Karoliny Světlé a Sofie Podlipské) naznačují hodnoty 1,5 : 0 : 0,5 situaci dívek z úspěšné podnikatelské rodiny, provdaných úměrně své společenské vrstvě. U Petra Bezručů ukazují hodnoty 2 : 0 : 0 k jeho povolání poštovního úředníka, u Aloise Jiráska, K. V. Raise či třeba Karla Klostermanna tytéž hodnoty k povolání učitele v základním nebo středním školství. U Ladislava Klímy jsme jako zcela marginální pomínuli několik pokusů o občanské zaměstnání nebo výdělečnou produkci textů pro periodický tisk a život na vrub rodinného majetku vyjadřujeme hodnotami 0 : 0 : 2. Hodnoty 0 : 2 : 0 u Karla Čapka jsou připomínkou toho, že zaměstnání v novinách pojmáme po celé 19. a 20. století jako zdroj příjmu z literární profese. U Václava Černého tytéž hodnoty odkazují k jeho akademické kariéře (univerzity, AV); kratší období středoškolského působení nebo žurnalistické činnosti pomíjíme. Rovněž Ladislava Fikara či Jiřího Frieda klasifikujeme pro naše potřeby hodnotami 0 : 2 : 0 – působení v roli nakladatelského redaktora i filmového dramaturga jsou v našem širokém pojetí zdrojem příjmů z literární profese. U Bohumila Hrabala naznačuje rozdělení 1 : 1 : 0 přibližné rozdělení jeho dospělé dráhy na období rozmanitých dělnických

Typické biografické signály jednotlivých zdrojů příjmu byly pro nás následující:

Nezávislá existence – možnost využití rodičovského bohatství, zděděný majetek, vyženěný nebo vyvdaný kapitál, jehož objem je v českém prostředí natolik neobvyklý, že pronikl rastrem standardizované biografie literárního slovníku.

Zaměstnání – základní a střední školství (učitelství na základní a střední škole chápeme jako závislý zdroj příjmu za práci jinou, než pro jakou jsou známi, i u literárních vědců), církevní služba, medicína, úředník státní, úředník komerční, diplomacie, archivní služba (pokud nesouvisí s oborem autorovy působnosti v literatuře).

Literární profese – život na volné noze nebo práce spojená s produkcí, redigováním, distribucí textů (noviny, nakladatelství, spisovatelské organizace, literární časopisy, film, rozhlas, televize). U literárních vědců, filozofů či historiků pokládáme za příjem z literární profese i příjem ze zaměstnání na univerzitě, v Akademii věd či jiné badatelské organizaci. U dramatiků a osobností, jejichž literární tvorba souvisela s divadlem, řadíme s přihlédnutím k historickým souvislostem k literární profesi i práci hereckou a další funkce v divadelní organizaci.

Naše pojetí literární profese je pravděpodobně širší než pojetí uplatněné Raymondem Williamsem. Zahrnujeme sem všechny výdělečné činnosti v oblasti nakladatelství, periodického tisku a masových médií, byť přísně vzato nesouvisely s tvorbou, pro niž je spisovatel znám. Pokud například určitý básník byl celý život zaměstnán jako nakladatelský pracovník či filmový dramaturg, kvalifikujeme jako hlavní zdroj jeho příjmu literární profesi, nikoli zaměstnání, a to bez ohledu na to, jak těsně se jeho zaměstnanecká činnost přimykala k vlastní tvorbě. Tuto skutečnost je třeba mít na paměti při interpretaci výsledků statistického pozorování. Jaké důsledky může mít? Při srovnávání anglické a české situace bude širší pojetí příjmů z literární profese, uplatněné u českých autorů, zmenšovat rozdíl obou literárních systémů v produkci zdrojů potřebných pro profesionalizaci autorské aktivity, sblížovat modelový obraz obou systémů. Abychom si dokázali představit rozsah tohoto zkreslení, sledujeme nad českým materiálem separátně ještě i samotné příjmy z literární činnosti ve svobodném povolání. Zatímco v základním případě jde o nejširší možné vymezení příjmů z literární profese, údaje o spisovatelích žijících na volné noze představují naopak nejužší možné vymezení této kategorie. O srovnání se statistickým obrazem metod živobytní anglických autorů lze říci tolik, že ať už bylo detailní pojetí

či úřednických zaměstnání a svobodného spisovatelského povolání (přihlížíme jen k literární kariéře do r. 1989 a za debut pokládáme již básnickou prvotinu, nerealizovanou po únoru 1948 z politických důvodů). U F. D. Mertha ze základních hodnot 2 : 0 : 0 přiřazujeme církevní službě jen polovinu zdrojů ze zaměstnání (1), a to v odraze šikany, jíž byl Merth jako kněz po část života podroben (věznění, odnětí státního souhlasu a dělnická zaměstnání). U Jiřího Muchy poukazují hodnoty 0,5 : 0 : 1,5 na nezávislost i možnosti, jež tomuto autorovi poskytlo rodinné majetkové zázemí. U Václava Havla pomíjíme věznění v období tzv. normalizace a hodnotami 0 : 2 : 0 vyjadřujeme statut mezinárodně úspěšného dramatického autora a esejisty (vzhledem k omezení pokusu na období do r. 1989 se nezabýváme rolí privátního zděděného kapitálu ani neliterárního zaměstnání vykonávaného v rámci prezidentského úřadu). Hodnoty 0 : 2 : 0 u Karla Michala poukazují k tomu, že autor odešel na volnou nohu současně se svým literárním debutem, a zároveň k tomu, že od té části kariéry, která spadá do let exilu, v našem pokusu odhlížíme. U Jana Zábřany tytéž hodnoty vyjadřují situaci překladatele (a básníka) na volné noze. U písničkářů chápeme hudební aktivity jako zdroj příjmů z literární profese (například Jaroslav Hutka – 0 : 2 : 0). U Petra Placáka a dalších autorů z okruhu druhé generace českého undergroundu poukazují hodnoty 2 : 0 : 0 na dělnické profese, popřípadě invalidní důchod, jimiž do r. 1989 obvykle řešili svoji sociální situaci i povinnost být zaměstnán.

uplatněné britským teoretikem jakékoli, každopádně by se vešlo do intervalu mezi oběma těmito možnostmi. – Nad rámeček pokusu Raymonda Williamse sledujeme pro zajímavost a za účelem ověření našich intuitivních předpokladů týkajících se české literární kultury počátků 19. století ještě jeden speciální typ příjmu ze zaměstnání – církevní službu.

Pokus s českým materiálem jsme provedli pro dvě odlišné periodizace: za první shodnou se studií Raymonda Williamse, za druhé specifickou.

IV. Zdroje příjmů českých spisovatelů – Williamsova periodizace

Z devíti padesátiletých období, sledovaných Raymondem Williamsem, jsou pro nás důležitá až poslední čtyři: 1730–1780, 1780–1830, 1830–1880, 1880–1930. Půlstoletí, které nás dělí od pokusu Williamsova, nám umožnilo zpracovat ještě jedno období téže délky: 1930–1980. Dohromady těchto pět období, odpovídajících autorům narozeným mezi lety 1720–1970 a literárním aktivitám sahajícím zhruba od poloviny 18. století do konce osmdesátých let 20. století, pokrýváme vzorkem 371 básníků, prozaiků, dramatiků, historiků, filozofů a kritiků, jejichž seznam jsme odvodili z příručky *Česká literatura od počátků k dnešku*. Rozložení vzorku podle jednotlivých období a podíl autorské kapacity připadající na jednotlivé zdroje příjmu ukazuje tabulka 2.¹⁶ Z ní je také patrné, že specifickým rysem českého vzorku (respektive školního kánonu jazykově české literatury počínajícím obrozením) je ve srovnání se vzorkem anglickým exponenciální nárůst počtu autorů mezi jednotlivými obdobími. První období, 1730–1780, je zároveň v českém vzorku zastoupeno pouhými osmi osobnostmi.¹⁷ To je příliš málo na to, aby výsledný statistický obraz měl vypovídací hodnotu srovnatelnou s obdobími následujícími; evidentně zde narážíme nejen na meze použité příručky, ale i jazykového vymezení české literatury, koncepce národního obrození a dosavadního bádání o literatuře druhé poloviny 18. století jako takového, na meze, které není v možnostech našeho pokusu ani vykládat, natož měnit.

Statistický popis české literární kultury v letech 1730–1980 z hlediska metod životy spisovatelů, založenou na výše zmíněném vzorku, představují grafy 5 až 8.

Ukazují za první, že finanční výnos z rodinného či osobního kapitálu má v české literatuře jen malou, obtížně měřitelnou úlohu. „Rentiéři“ zajišťují v moderní české literární kultuře v celkovém průměru jen asi 3% autorských aktivit; výrazně nad tuto úroveň, k 5–6%, stoupá kapacita zdrojů rodinného kapitálu v druhé polovině 19. a na počátku 20. století. Zdá se, že jde o odraz mohutného sociálního a ekonomického rozvoje české

16) Absolutní hodnoty uváděné ve sloupcích jednotlivých zdrojů příjmů odpovídají naší konkretizované výše popsané metodice, která ekonomickou kapacitu každého autora vyjadřuje hodnotou 2. Platí tedy, že celková autorská kapacita dělená dvěma rovná se počtu autorů. Procentní vyjádření tento rozdíl ve vyčíslování autorské kapacity oproti tabulce 1 přirozeně stírá. – Schematické slohové charakteristiky přiřazené jednotlivým obdobím mají jen orientující funkci; totéž platí pro tabulku 3.

17) Vzhledem k minimálnímu rozsahu vzorku jsme jako prvního autora období 1730–1780 akceptovali historika Gelasia Dobnera, přestože se datem svého narození (1719) pouze přibližuje k požadované hranici (1720), ale nedosahuje jí. Přiměřeně odlišné historické situace se u autorů tohoto prvního období prosazuje také kritérium jazykově české literární kultury. Ta je nicméně i v příslušných pasážích učebnice *Česká literatura od počátků k dnešku* metodologickým východiskem i cílem výkladu, takže autoři píší německy či latinsky jsou zde zmiňováni ryze okrajově, na základě své vazby k rodiči se národní kultuře.

společnosti v období industriální revoluce a liberálního kapitalismu, kdy od šedesátých let 19. století do počátku první světové války zasáhlo naše země několik etap hospodářské konjunktury.¹⁸

Za druhé je patrné, že větší polovinu zdrojů potřebných ke krytí spisovatelské činnosti (téměř 54 % v průměru za dvě a půl století) vytváří v moderní české literární kultuře sám literární systém. Maximálně třetina z těchto příjmů připadá ovšem na honoráře za autorská díla či jiné příjmy, umožňující literátům život tzv. na volné noze. Dvě třetiny až tři čtvrtiny těchto příjmů autoři naopak získávají z „obslužných“ povolání v rámci literárního systému – z práce v časopisech a novinách, nakladatelstvích, médiích (film, rozhlas, televize) a univerzitách. Podíl příjmů z neliterárních zaměstnání je relativně vysoký, přesahuje 43 %. V období národního obrození jsou významným zdrojem těchto prostředků církev (viz graf 8); jejich význam pro financování literární produkce poté rychle a setrvale klesá k nulovým hodnotám.

Pokud se týče změny vzájemného poměru příjmů z literární profese a ze zaměstnání, ukazuje se za třetí, že váha zdroje prvního v české literární kultuře od 19. do 20. století stoupá, zatímco váha externího zaměstnání klesá. Tento vzestup ani pokles nemá ovšem přímočarý průběh, ke skoku dochází mezi oběma stoletími, zatímco v jejich rámci je pohyb obou křivek velmi povlnný. Zjednodušeně řečeno, zatímco v 19. století hrají v poměru tři pětiny ku dvěma pětinám větší úlohu příjmy z externích zaměstnání, ve 20. století se tento poměr obrací ve prospěch příjmů z literární profese; finančním zdrojům z externích zaměstnání zůstává nicméně v systému výrazná úloha.

Moderní český spisovatel tedy má za sebou jen drobky rodinného kapitálu a typicky pracuje za mzdu. Zhruba v polovině případů nalézá své zaměstnání uvnitř literárního systému, v polovině mimo něj, nejčastěji jako učitel nebo úředník. Pouze jeden autor z pěti je živ na volné noze, čistě z výnosu vlastní literární práce. To ovšem platí až pro relativně bohaté 20. století. Ve století předcházejícím je šance českého literáta na svobodnou existenci poloviční, dosahuje nanejvýš 10 % (graf 7).

Grafy 9 až 12 přinášejí porovnání anglické a české literární kultury za období, pro něž máme oboje data, tedy 1730–1930. Zde v anglickém kontextu podíl financování autorské činnosti z vlastních zdrojů literárního systému přesahuje 70 %, v českém kontextu činí rovnou polovinu všech zdrojů, a to při nejširším možném vymezení, které bylo diskutováno výše (při zúžení kategorie „literární profese“ na život na volné noze by tento podíl v českém prostředí poklesl k 15 %). Závěry ze srovnání lze v bodech formulovat takto:

Za první, moderní česká literatura – v té podobě, jak nám ji zprostředkuje standardní učebnice – není rozhodně literaturou chudáků, postrádá však významnější oporu v kapitálově silných vrstvách společnosti; ty buď absentují, nebo se z nich až na výjimky nerekruťují spisovatelé jazykově české literatury 19. a 20. století. Zisky z kapitálu vstupují do literárního systému ve větší míře v jediném půlstoletí, v druhé polovině 19. a na počátku 20. století.

Za druhé, podobný směr křivek jednotlivých ekonomických zdrojů svědčí o tom, že česká literární kultura podléhá od 18. do 20. století stejným trendům jako literární

18) Srov. KŘEN 2005: zejm. 248–256.

kultura anglická. Platí to dokonce i o křivce zdroje kapitálového, kde je kulminační bod akumulace bohatství pouze v české situaci oproti anglické o půlstoletí posunut, ale zůstává patrný, podobně jako je patrná marginalizace tohoto zdroje v průběhu 20. století. Křivky příjmů z literární profese a z externího zaměstnání jinak v obou kulturách svědčí o stoupající ekonomické soběstačnosti literárního systému.

Za třetí, podstatný rozdíl je za této situace v hladinách všech tří křivek i v tom, jak obě literární kultury příslušné socioekonomické trendy absorbují. V anglickém případě se profesionalizace spisovatelské práce blíží již v polovině 20. století 90 %, přičemž se potenciál příslušných ekonomických zdrojů v tamní kultuře za posledních dvě stě let prakticky zdvojnásobil. Naopak podíl zdrojů získávaných zaměstnáním mimo literární systém klesl již před polovinou 20. století pod úroveň důležitosti. V českém případě, a to i při velmi širokém vymezení literární profese, činí potenciál ekonomické profesionalizace literární činnosti ještě o padesát let později, na sklonku 20. století, jen asi 60 % a financování literární produkce na konto neliterárních zaměstnání si udržuje srovnatelný význam. (Pokud bychom zdroje plynoucí z literární profese ztožnili pouze s příjmy autorů žijících na volné noze a pracujících pro literární trh, soběstačnost literární produkce by se v českém prostředí pohybovala jen kolem 20 %.) Vývojové křivky obou posledně zmíněných zdrojů jsou v české kultuře ve 20. století ploché, jejich váha se mění již jen pomalu, v řádu jednotlivých procent. Zdá se tedy, že modernizační procesy a s nimi spojené ekonomické osamostatňování literárního systému narazily v české kultuře na své meze, které se nalézají někde kolem poloviny celkové spotřeby finančních zdrojů. Česká literatura 19. a 20. století se v tomto pohledu jeví jako literatura polovičních amatérů, respektive naopak, polovičních profesionálů. Vyhledky na zásadní změnu tohoto stavu, na to, aby se literární činnost stala hlavním a postačujícím zdrojem příjmu drtivé většiny autorů, jsou velmi skromné.

V. Zdroje příjmů českých spisovatelů: specifická periodizace

Metodika použitá Raymondem Williamsem není příliš citlivá na zvolenou periodizaci. Statistickou jednotkou je tu individuální literární kariéra, přiřazovaná k historickým obdobím bez ohledu na svoji délku, jen podle data narození autora. Započtené ukazatele tak odpovídají historickým obdobím jen přibližně, přičemž padesátileté rozpětí má v tomto kontextu jistou přirozenou logiku, která se odvíjí z biografického času. Pro detailní periodizaci metoda vhodná není, na druhou stranu není podmínkou jejího uplatnění ani rozčlenění historického materiálu do úseků stejné délky. S respektem k tomuto charakteru jsme náš pokus zopakovali ještě jednou pro specifickou periodizaci, která více přiléhá k některým tradičním či potenciálním periodizačním mezníkům českých literárních dějin; základním hlediskem bylo pro nás osamostatnění literatury socialistického období (1948–1989). Uvažujeme znovu pět období, tentokrát ovšem v proměnlivé délce od 30 do 60 let. Kritériem příslušnosti autora k období je narození nejpozději dvacet let před počátkem příslušného období. Ve výsledku jde o následující intervaly: 1785–1845, 1845–1875, 1875–1914, 1914–1948, 1948–1989. Vzorek autorů má tentokrát 369 položek. Soubor výsledných dat přináší tabulka 3, statistický popis vizuálně prezentují grafy 13 až 16.

Jak se dalo očekávat, výsledný obraz české literární kultury se od prvně uplatněné náhodné periodizace nijak dalece neliší. Podíl kapitálových finančních zdrojů je opět nízký, naopak podíl zdrojů ze závislé činnosti mimo literární systém relativně vysoký. Posunem časových hranic jednotlivých etap došlo ke sblížení relativní váhy zdrojů zevnitř a zvnějšku literárního systému v 19. století. Základní charakteristika české literární kultury (v 19. století převažují zdroje z neliterárních zaměstnání, ve 20. století zdroje z literární profese, posun je markantní mezi oběma stoletími, ne až tak v jejich rámci, život na volné noze je vyhrazen malé části autorů) zůstala zachována. Osamostatnění socialistické literární kultury, na němž je specifická periodizace postavena, odhalilo zároveň paradoxní jev – přestože k ideálům této kultury patřilo osvobození spisovatele a literatury z područí ekonomických nutností, realita zůstala tomuto ideálu leccos dlužna. Schopnost literárního systému „uživit“ své kanonické autory se po r. 1948 zvýšila jen nepatrně – na jedné straně byly sice rozvinuty nové nástroje finanční podpory spisovatelů, na druhé straně však mocenský aparát státu, cenzura a další instituce dobového literárního života distribuovaly tyto nástroje výběrově tak, že řada spisovatelů, na nichž dnes stojí konstrukce dobového kánonu, žila mimo dosah této státní podpory. Schopnost literárního systému uživit spisovatele ve svobodném povolání se v období socialismu dokonce mírně snížila. Celkový drobný nárůst zdrojů z literární profese je tak jednoznačně výsledkem rozmnožení pracovních pozic ve státních nakladatelstvích a médiích, jakož i novými zaměstnaneckými příležitostmi v uměleckých svazech a dalších podobných institucích.

Z hlediska ideálu spisovatele jako nezávislého činitele, odevzdaného své tvůrčí práci, ideálu souvisejícího s procesem modernizace literární kultury, tak měly nejlepší ekonomické vyhlídky v dosavadním historickém vývoji české literární kultury spisovatelé narození v letech 1894–1928: dva až tři ze sta žili zajištěni majetkem nashromážděným v minulosti, jen dvě pětiny si musely na živobytí vydělávat jinak než literaturou a téměř každý čtvrtý dostal šanci uživit se na volné noze.

VI. Na závěr: jak rozumět titulku

Se znalostí východisek i výsledků našeho experimentu nemůže být pochyb o tom, co říká titulek naší studie. „Literaturou polovičních profesionálů“ nemyslíme v žádném případě literaturu umělecky nedostatečných spisovatelů, písemnictví jakéhosi polovičního estetického výkonu. Vztahy mezi tvořivou energií umělecké osobnosti a jejím ekonomickým zabezpečením nejsou bezprostřední ani přímočaré, neplatí zde žádná jednoduchá úměra, fyzikální či ekonomická zákonitost. Titulek zároveň neoznačuje ani literaturu, jejíž spisovatele by z poloviny uživily autorské honoráře. Kapacita českého literárního trhu je mnohem menší, než aby byl schopen generovat celou polovinu ekonomických zdrojů potřebných k zajištění literární produkce – jako profesionální autor může žít tak nanejvýš jeden český spisovatel z pěti.

Titulek opisuje situaci literárního systému, který tak jako jiné západní literární kultury zvyšoval v procesu modernizace svou ekonomickou soběstačnost, ale na rozdíl od nich jen po jistý práh. Jeho schopnost financovat literární produkci příjmy z tržní směny i z vně-tržních intervencí privátních osob, státu i občanské společnosti přesáhla v souhrnu za

19. a 20. století jen nepatrně 50 %. Investice zbývajících zůstává ležet na bedrech autorů, jejichž tvůrčí vklad do literární komunikace tak permanentně hraničí s ekonomickou obětí. Domníváme se, že by nebylo těžké vyhledat v dějinách moderní české kultury projevy napětí až nervozity, které tato situace spisovatele do literárního života vnáší.

Tabulka 1 – Zdroje příjmů anglických spisovatelů narozených v období 1470–1920

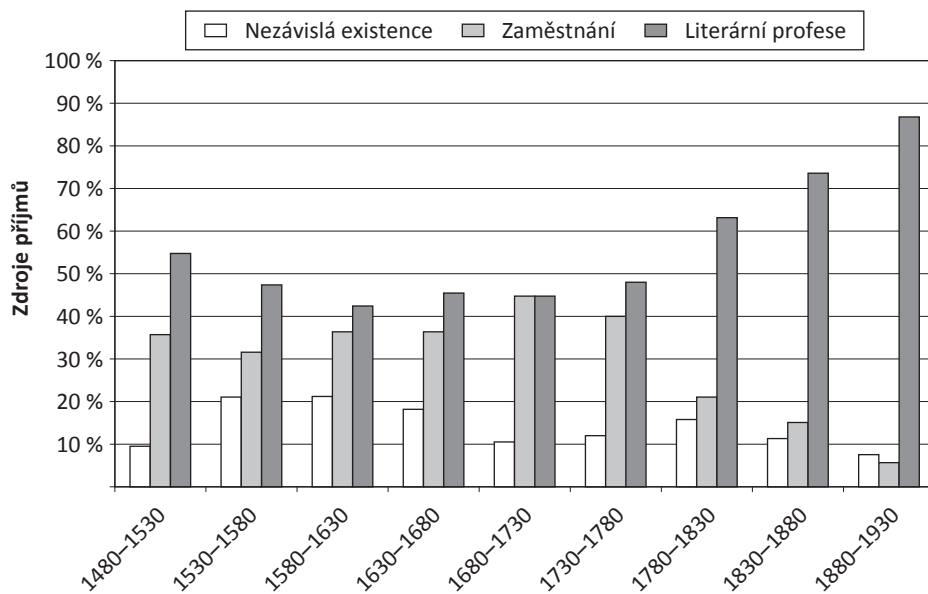
OBDOBÍ	CELKEM	NEZÁVISLÁ EXISTENCE		ZAMĚSTNÁNÍ		LITERÁRNÍ PROFESE		
1480–1530	tudorovská literatura	21	2	9,5 %	7,5	35,7 %	11,5	54,8 %
1530–1580	alžbětinská literatura	38	8	21,1 %	12	31,6 %	18	47,4 %
1580–1630	jakubovská literatura	33	7	21,2 %	*12	36,4 %	*14	42,4 %
1630–1680	restaurační literatura	22	4	18,2 %	8	36,4 %	10	45,5 %
1680–1730	klasicismus	19	2	10,5 %	*8,5	44,7 %	*8,5	44,7 %
1730–1780	1. gen. romantiků	25	3	12,0 %	*10	40,0 %	*12	48,0 %
1780–1830	2. gen. romantiků, viktor. lit.	57	9	15,8 %	*12	21,1 %	*36	63,2 %
1830–1880	viktor. lit., fin de siècle	53	6	11,3 %	8	15,1 %	39	73,6 %
1880–1930	modernismus	53	4	7,5 %	3	5,7 %	46	86,8 %
CELKEM		321	45	14,0 %	81	25,2 %	195	60,7 %
Pramen: Raymond Williams: The Long Revolution					* = odhady podle slovního vyjádření autora			

Tabulka 2 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v období 1720–1970

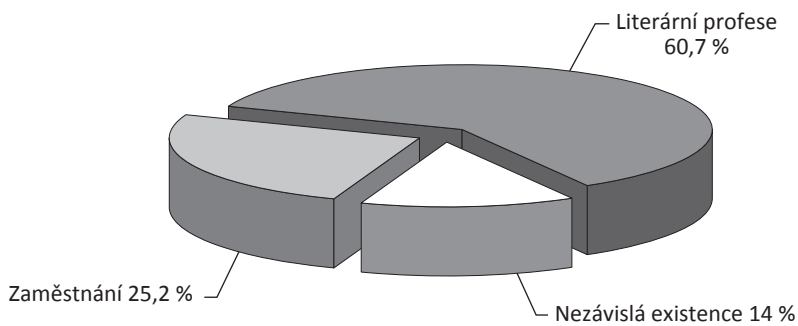
OBDOBÍ	CELKEM	NEZÁVISLÁ EXISTENCE		ZAMĚSTNÁNÍ		LITERÁRNÍ PROFESE		
1730–1780	osvěcenský klasicismus	8	0,5	3,1 %	9,5	59,4 %	6	37,5 %
1780–1830	preromantismus, romantismus	22	1	2,3 %	27,5	62,5 %	15,5	35,2 %
1830–1880	realismus, modernismus	55	6	5,8 %	61	58,7 %	37	35,6 %
1880–1930	modernismus, existencialismus	122	11	4,5 %	98	40,2 %	135	55,3 %
1930–1980	literatura socialistické éry	171	4,5	1,3 %	127	37,1 %	210,5	61,5 %
CELKEM		375	23	3,1 %	323	43,1 %	404	53,9 %

Tabulka 3 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v období 1765–1969

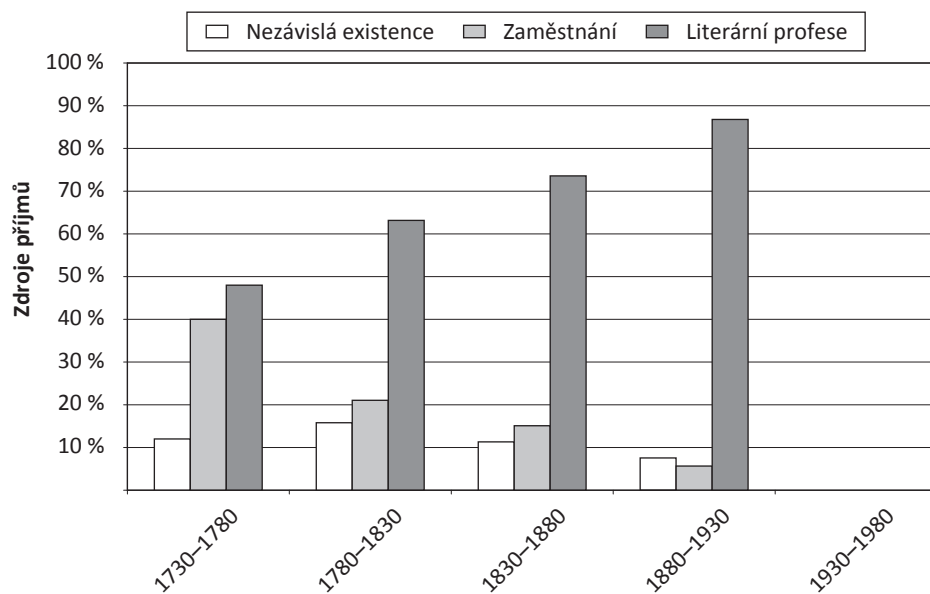
OBDOBÍ	CELKEM	NEZÁVISLÁ EXISTENCE		ZAMĚSTNÁNÍ		LITERÁRNÍ PROFESE		
1785–1845	klasicismus, preromantismus, romantismus	25	1	2,0 %	31	62,0 %	18	36,0 %
1845–1875	romantismus, realismus	29	4,5	7,8 %	32	55,2 %	21,5	37,1 %
1875–1914	novoromantismus, modernismus	87	9,5	5,5 %	84,5	48,6 %	80	46,0 %
1914–1948	existencialismus, literatura socialistické éry	128	7	2,7 %	94	36,7 %	155	60,5 %
1948–1989	literatura socialistické éry, postmodernismus	100	1	0,5 %	74,5	37,3 %	125	62,5 %
CELKEM		369	23	3,1 %	316	42,8 %	399,5	54,1 %

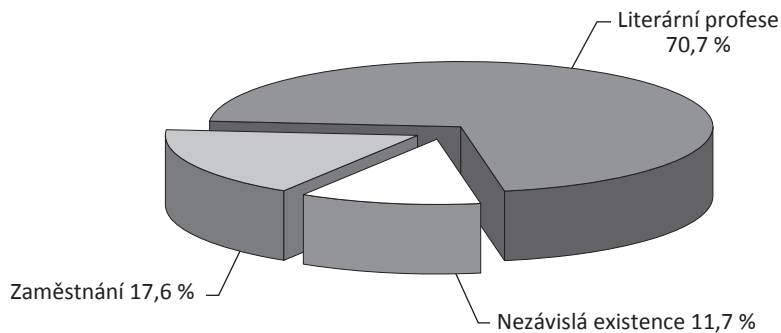
Graf 1 – Zdroje příjmů anglických spisovatelů narozených v letech 1470–1920 podle jednotlivých období

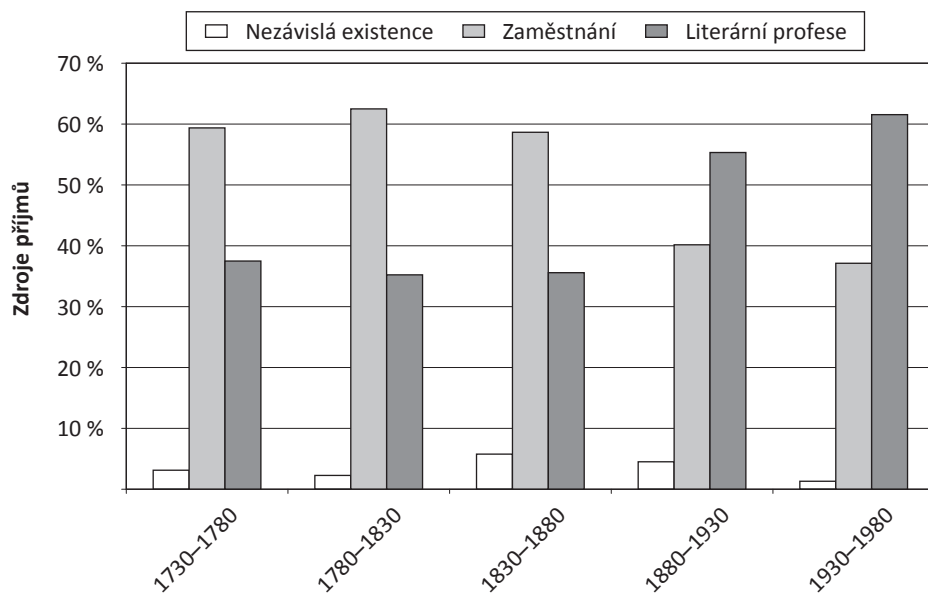
Graf 2 – Zdroje příjmů anglických spisovatelů narozených v letech 1470–1920 v průměru za všechna období

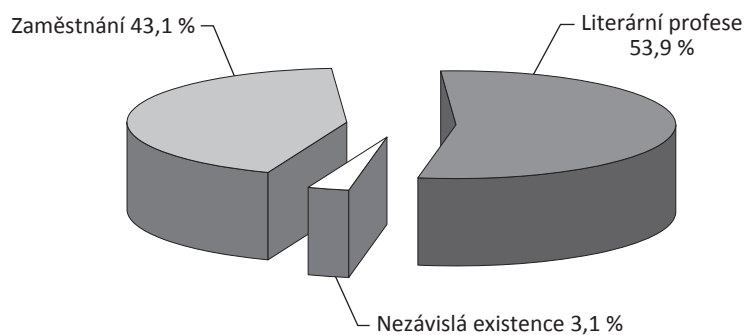
Graf 3 – Zdroje příjmů anglických spisovatelů narozených v letech 1720–1920 podle jednotlivých období (prázdný sloupec usnadňuje srovnání s diagramy popisujícími situaci českých autorů)

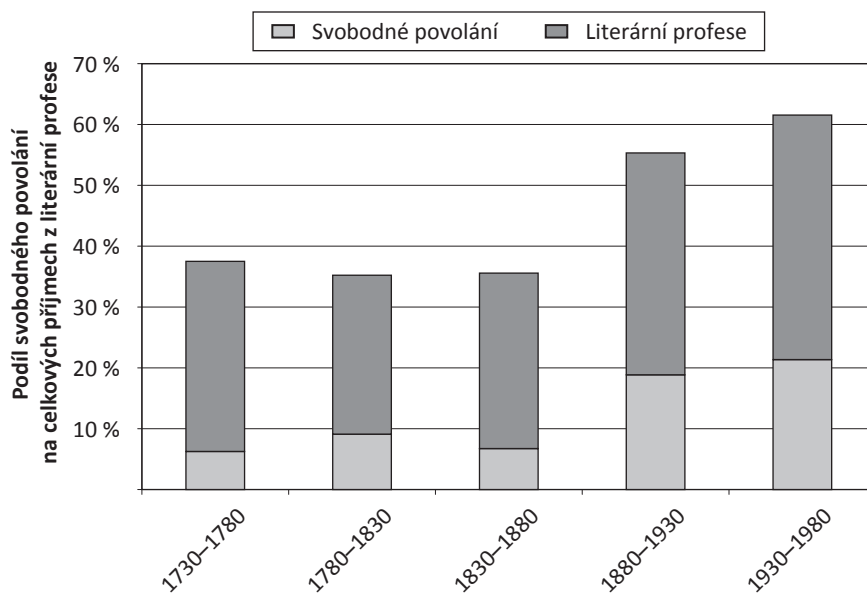
Graf 4 – Zdroje příjmů anglických spisovatelů narozených v letech 1720–1920 v průměru za všechna období

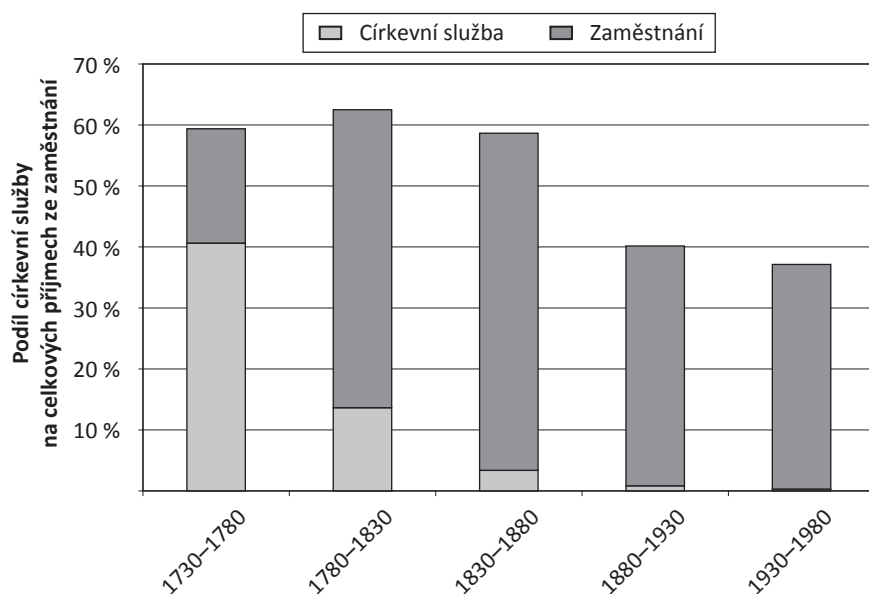
Graf 5 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v letech 1720–1970 podle jednotlivých období

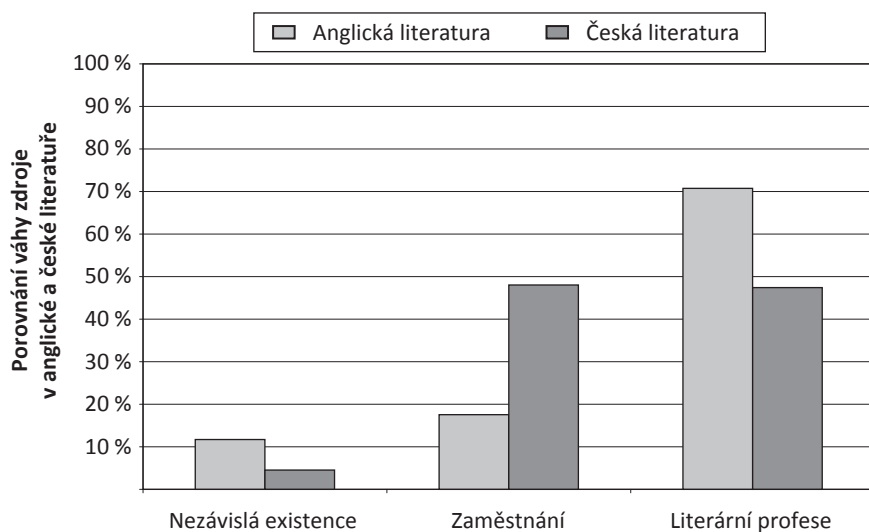
Graf 6 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v letech 1720–1970 v průměru za všechna období

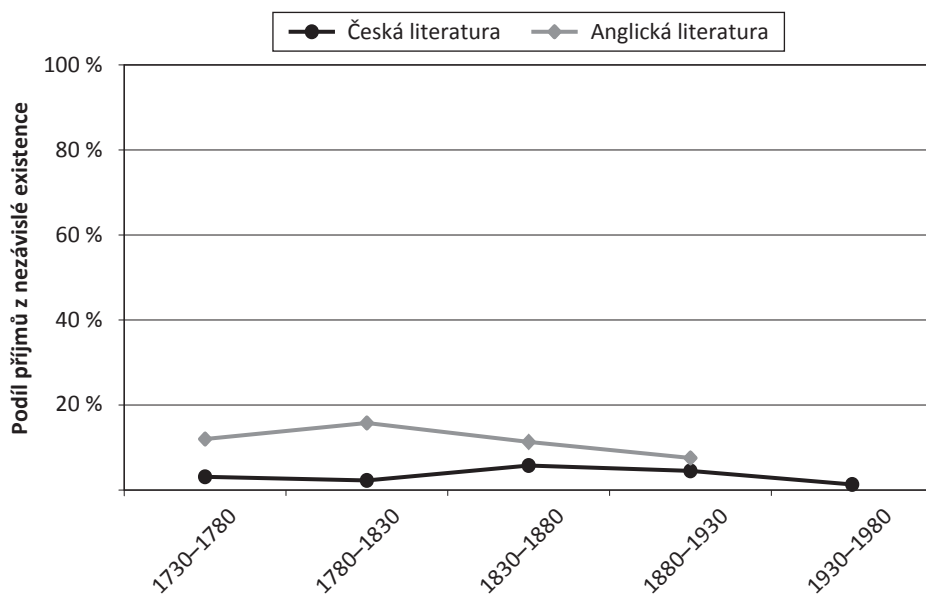
Graf 7 – Svobodné povolání jako zdroj příjmu českých spisovatelů narozených v letech 1720–1970 (ve vztahu k ostatním příjmům z literární profese)

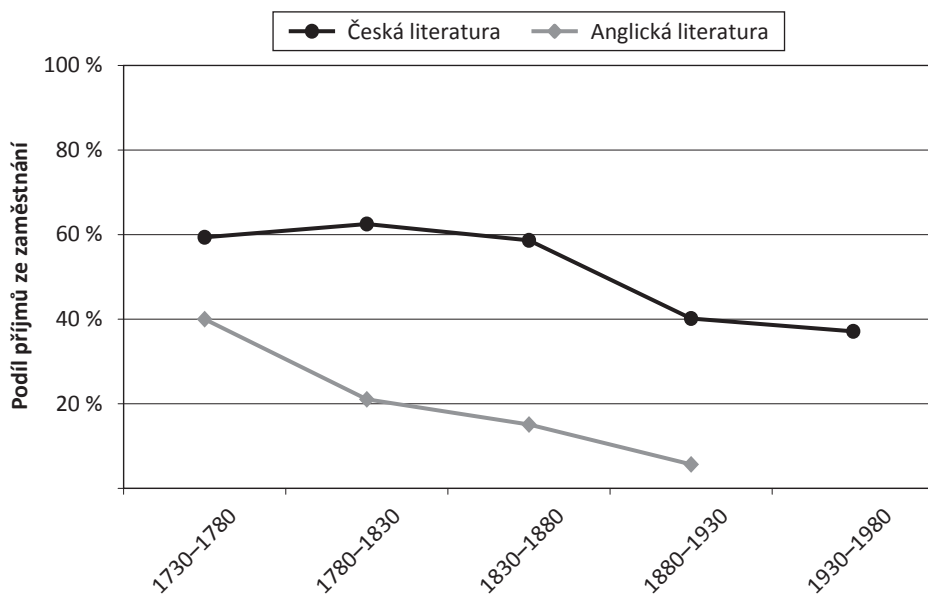
Graf 8 – Církevní služba jako zdroj příjmu českých spisovatelů narozených v letech 1720–1970 (ve vztahu k ostatním příjmům ze zaměstnání)

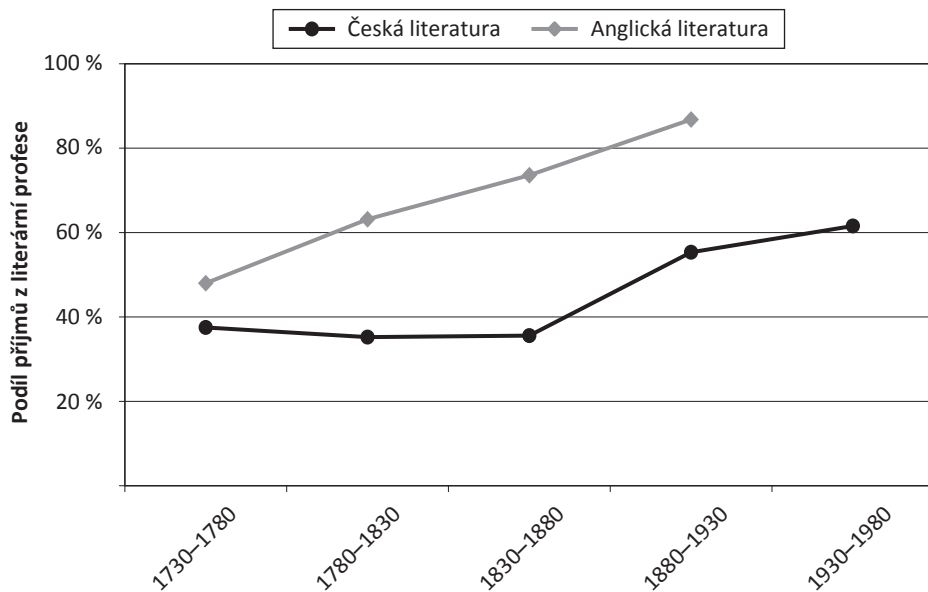
Graf 9 – Porovnání váhy jednotlivých zdrojů příjmu anglických a českých spisovatelů narozených v letech 1720–1920 (průměr za celou éru)

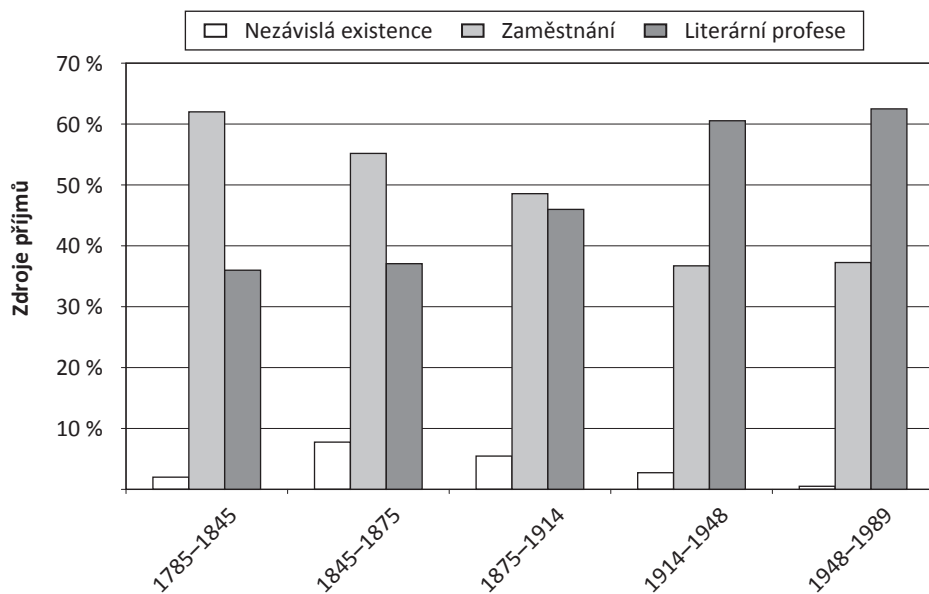
Graf 10 – Vývoj podílu příjmů z nezávislé existence v české a anglické literatuře za období 1730–1980

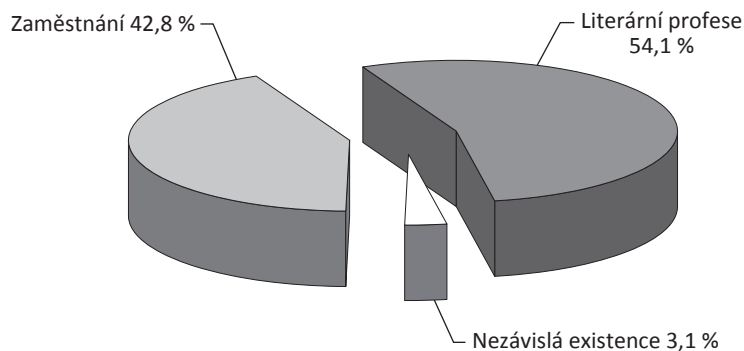
Graf 11 – Vývoj podílu příjmů ze zaměstnání v české a anglické literatuře za období 1730–1980

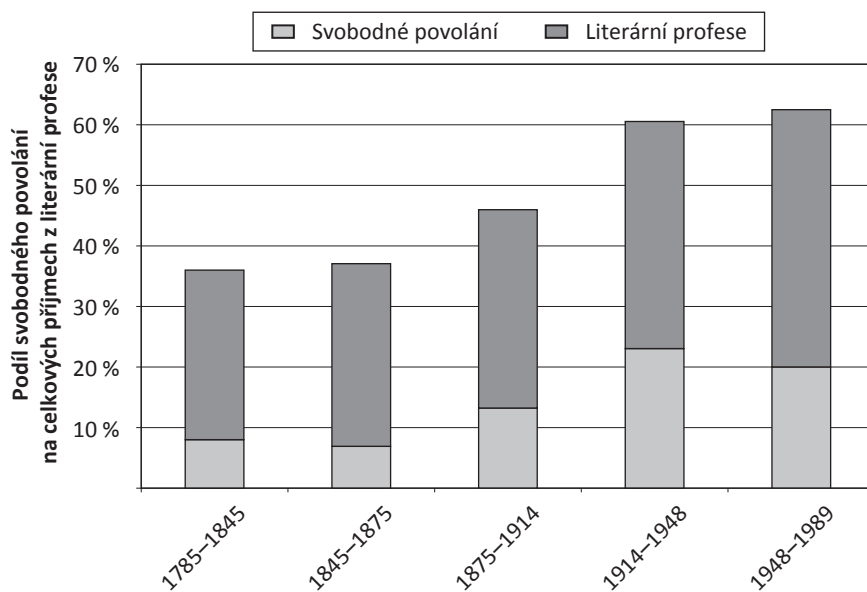
Graf 12 – Vývoj podílu příjmů z literární profese v české a anglické literatuře za období 1730–1980

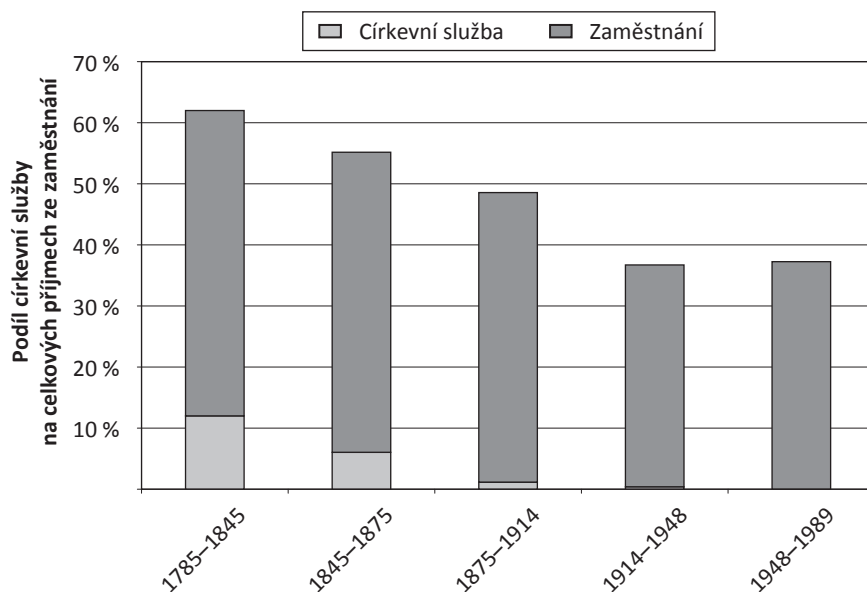
Graf 13 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v letech 1765–1969 (specifická periodizace) podle jednotlivých období

Graf 14 – Zdroje příjmů českých spisovatelů narozených v letech 1765–1969 (specifická periodizace) v průměru za všechna období

Graf 15 – Svobodné povolání jako zdroj příjmu českých spisovatelů narozených v letech 1765–1969 (ve vztahu k ostatním příjmům z literární profese)

Graf 16 – Církevní služba jako zdroj příjmu českých spisovatelů narozených v letech 1765–1969 (ve vztahu k ostatním příjmům ze zaměstnání)

LITERATURA

ALTICK, Richard D.

1962 „The Sociology of Authorship: The Social Origins, Education and Occupations of 1,100 British Writers, 1800–1935“, *Bulletin of the New York Public Library* 66, 1962, s. 389–404 [knižně in R. D. Altick: *Writers, Readers, and Occasions. Selected Essays on Victorian Literature and Life*. Columbus, Ohio State University Press 1989, s. 95–109]

BRADBURY, Malcolm

1972 *The Social Context of Modern English Literature* (Oxford: Basil Blackwell)

ESCARPIT, Robert

1971 *Sociology of Literature*; přeložil Ernest Pick (London: Frank Cass & comp.)

HIGGINS, John

1999 *Raymond Williams. Literature, Marxism and Cultural Materialism* (London/New York: Routledge)

HOMOLOVÁ, Květa – OTRUBA, Mojmír – PEŠAT, Zdeněk (red.)

1973 *Čeští spisovatelé 19. a počátku 20. století* (Praha: Čs. spisovatel)

JANOUŠEK, Pavel (red.)

1995 *Slovník českých spisovatelů od r. 1945*, díl 1, A–L (Praha: Brána)

1998 *Slovník českých spisovatelů od r. 1945*, díl 2, M–Ž (Praha: Brána)

KŘEN, Jan

2005 *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo)

LEHÁR, Jan – STICH, Alexandr – JANÁČKOVÁ, Jaroslava – HOLÝ, Jiří

1998 *Česká literatura od počátků k dnešku* (Praha: NLN)

LEXIKON

1985 *Lexikon české literatury*, díl 1, A–G. Red. V. Forst (Praha: Academia)

1993 *Lexikon české literatury*, díl 2, H–L. Red. V. Forst (Praha: Academia)

2000 *Lexikon české literatury*, díl 3, M–Ř. Red. J. Opelík (Praha: Academia)

2008 *Lexikon české literatury*, díl 4, S–Ž. Red. L. Merhaut (Praha: Academia)

SLOVNÍK...

2005 *Slovník českých spisovatelů*. Red. V. Menclová, V. Vaněk (Praha: Libri)

STOREY, John

1993 *An Introductory Guide to Cultural Theory and Popular Culture* (Hemel Hempstead: Prentice Hall)

WILLIAMS, Raymond

1982 *The Long Revolution* (London: Hogarth Press)

1983 *Culture and Society, 1780–1950* (New York: Columbia University Press)